

РЕЦЕНЗИЯ

От: проф. д.ик.н. Пенка Иванова Найденова

Относно: дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по научна специалност Статистика и демография.

Автор на дисертационния труд : Евелин Славомирова Йорданова

Тема на дисертационния труд: Фактори за продължителност на живота в добро здраве в България

Обща характеристика

Представеният на защита дисертационен труд е научно-методологично и практико-емпирично изследване с аналитични резултати за съвременното здраве на лицата в България според повъзрастовото разпределение по продължителност на живота на съвкупностите им, въздействани от определени социални фактори.

Трудът е завършен и добре разработен по същество при логична последователност на поставените задачи и теза в две направления: Профилизиране на населението по очакваната продължителност на живота с години в добро здраве за мъжете и жените от избрани възрасти, категории здравно състояние и фактори по разработени от дисертанта статистически достоверни показатели; Оценка на методологическите особености с предложени подобрения на статистическите наблюдения в качеството им на информационен ресурс по здравните проблеми и здраве. Изследване на връзката между провежданите наблюдения на национално равнище и в системата на интегрираните проекти на ЕС и ЕВРОСТАТ, чийто методи и парадигма за живот в добро здраве са възприети в националната ни демографска политика.

Изложението от 264 с. е в две части, втората от които (от 189 с. нататък) съдържа 79 таблици за разпределението на категориите население по вариационни и непараметрични признаци с критерийна статистическа оценка на вероятната реалност (надеждност или достоверност) на показателите и на съществеността на разликите при сравнителния анализ. Сами по себе си, освен аналитичните изводи от теоретичен,

методологичен и емпирико-практичен характер, табличният материал и произтичащите от него фигури са своеобразен принос в развитието на здравето направление в демографията и на равнището на приложната статистика и демографския анализ. Дисертационният труд отговаря на изискванията за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ за специалност Статистика и демография.

Литературна осведоменост и теоретична подготовка на дисертанта

Ще си позволим да отбележим, че изследването, представено за защита е доказателство за предварителната теоретична и практическа подготовка на дисертанта преди избора и разработката на избраната тема. Това обяснява сполучливия ѝ избор и търсенето на източници, осведомяващи за изследвания и решения в контекста на съвременната парадигма за живот в добро здраве и обединяващата цел за сполучливата ѝ реализация в процеса на конвергенция за страните от ЕС. Затова избраните източници и информираността на автора се опират на първо място на релевантните издания на ЕВРОСТАТ, посветени на две мащабни за ЕС наблюдения, съдържащи информация за състоянието на здравето на населението и унифицирани за страните по техните методологични аспекти, организация, методи и разработени показатели. В по-широк план интересът на автора стига до достигнатите равнища на проучванията главно в Европа, отразени в изданията на Съвета на Европа, както и на световно равнище – в публикациите на Организация за сътрудничество и развитие и ООН, особено от специализираната му Световна здравна организация.

Публикациите им и авторовите издания на тези и други организации и отделни личности на чужди езици и страни възлизат на 44 от всички 76 на брой, изредени в ползваната литература, без източниците от Интернет. Впечатление от начина на позоваване на тях от страна на автора е, че ползването им не е толкова с образователна цел, колкото на подготвен специалист, целящ да оцени качеството на статистическите наблюдения, достигнатите методологични равнища и достоверността на показателите за здравето със сравнителния им анализ, както и на факторите на околната социална среда от най-голям съвременен интерес. Самото боравене със съвременна статистическа информация и табличното ѝ оформяне е нагледно доказателство за подготвеност авторът да обсъжда и решава методологични теоретични и практически проблеми от областта на теорията на статистиката и демографския анализ.

Тук те са изявени в едно от отделните направления на демографските изследвания – здравно-демографското, но като подход са от еднакво значение за всички направления, особено за социологическото, икономическото или географското и т.н. В този порядък дисертационният труд има познавателно, дидактично значение, което не бива да се пренебрегва в еуфорията на разискваната понастоящем „демографска криза“.

Критичният анализ и позоваванията при аргументацията са авторови, но сборни спрямо постигнатото и предлаганото от организациите и авторите у нас и на това може да се гледа като на иновационен стил. Чест прави на автора отделеното място за представяне на достиженията и вижданията на нашите автори – медици, математици, статистици и демографи. Засегнати сравнително с по-слаб акцент, те се поместват в изградената обща пирамида на критичния анализ с поместените от дисертанта преценки за приема и несъвършенствата на общия подход на ЕС за изучаването на здравето и отбелязаните от българските автори специфичности у нас. Взети са предвид и методологичните аналитико-формални решения в областта на таблиците за смъртност (проф. Здр. Сугарев) и в други области, продължени от по-младите изследователски поколения, посочени в списъка на литературата и позоваванията.

Метод на изследването

Поставената от автора цел и задачите на изследване за България през последните години на двадесетото десетилетие на настоящия век водят до двустранен изследователски продукт. От една страна се очертава специфичността и силното вариране на очакваната продължителност на живота и частта ѝ в добро здраве на клъстерите на населението ни по пол, придобити доходи, икономическа активност и образование за избрани възрасти – общо за страната и по области от полза за изследователските и управленски дейности. Обвързана с изследователските съвместни проекти и методични подходи на наблюдение и измерване на ЕС от друга страна, тази продължителност като параметър е обект на методологични преценки и обсъждане на организационни и методични прийоми с оглед повишаване на статистическата достоверност, съответно реалността на наблюденията. Тази особеност на изследването от своя страна обяснява възприетия метод и логична последователност на изложението в трите глави на дисертационния труд: Теоретични и методологични основи; Различия на живота в добро здраве в България, 2011-2016; Изследване на влиянието на избрани

социалноикономически фактори върху продължителността на живота в добро здраве в България през 2014 г.

Разясняването на категорията здраве и на измерителите на здравето са правилно избрано въведение на дисертационния труд, като се има предвид наличието на различни концепции и дефиниции и твърде обобщената дефиниция за здравето от страна на СЗО, а и времето на отстоянието ѝ от настоящите проблеми и предизвикателства (1948 г.).

Разясненията, свързани с класификация на здравните показатели, начините на формирането им от данни на неизчерпателни, най-често репрезентативни статистически наблюдения с особености на самооценките, и комбинацията от демографски, здравно-медицински и социални признаци в определението на негативното и позитивното здраве не са в чистия смисъл дидактични. Те са обосновка за избора на автора на интегрирани, смислено и методологично издържани показатели за собственото му изследване. Избира за ползване метода на Съливан не само защото е разпространен в много страни и прилаган в изследванията на ЕС, от две от които, включващи страната ни авторът черпи информация. Той оценява неговата достъпност и лекота при ползване на таблиците за смъртност на НСИ. Чрез него и за всяка възраст се отчита времето на недееспособност и съответно се определят годините в добро здраве. Спирайки се на техниката на разработения метод, на логичната същност и познавателен смисъл, дисертантът преценява неговата приемственост от нашите изследователи, както и близостта му с решенията в тази област на някои от тях. Така разчиства пътя за приемственост на избора на показателите в собствения си труд и представянето на националните съвременни таблици за смъртност, от които данните за живите във всяка възраст или интервал се разделят на подгрупи на лица в добро и лошо здраве, с физиологични ограничения или без такива.

По-нататък изчислителната и аналитичната работа по данни от двете наблюдения на ЕС, провеждани за България от НСИ – Изследване на доходите и условията на живот и Европейското здравно интервю, води до характеризиране на живота в добро здраве като част от общата продължителност на живота, при ограничения на дееспособността или без такава, отделно за мъжете и жените. Определя се съществеността на разликите между показателите на двете съвкупности с разяснение за използването на критерия t .

Данните от второто изследване служат и за пофакторните проучвания на автора. В тях се ползват корелационни оценки главно за непараметрични случаи, като

достоверността (надеждността им) се проверява чрез статистическия критерий хи-квадрат. Разработени са и коефициенти на структурни различия по пол при отделните фактори, което придава завършено и научно издържано качество на изследванията.

Сравненията с общото и равнището на показателите за отделните страни в ЕС сами по себе си представляват изследователски и управленско-политически интерес. Важното за авторите изследвания е, че при проявите на несъответствия на показателите или трудности в уеднаквяване на данните и подходите на статистическите наблюдения, се правят констатации за слабости в организацията на наблюденията, на използваните интервюта, в репрезентативността и разработването на унифицирани и достоверни показатели. На тази основа статистическата критериална проверка, която авторът ползва при единен показател за ЕС – очаквана продължителност на живота в добро здраве на национално равнище, при повременни, международни и териториални (пообластни) сравнения е от една страна преценка за реалистичност, от друга – средство за преценка на здравното състояние.

Така крайният продукт на дисертационния труд съдържа отговор за този важносзначен определител в проблема за здравето, чието познавателно значение зависи от метода на наблюденията и отстраняването на случайните и систематичните грешки при избора на измерители и на теоретичната категория, и едновременно служи за характеризиране на съвременното състояние на здравето в рамките на националните политики.

Значимост и убедителност на получените резултати и на изводите

Значимостта на резултатите, най-общо преценена, произтича тук от избора на темата, която е не само една от най-важните за оцеляването на един народ, но и за жизнеността на бъдещето поколение. Освен за обществеността, общностните и здравното поведение на хората и социално-здравната политика, резултатите имат значение за самите научни и научнопрактически изследвания, свързани с качеството на живот с определящи социални, а и природни фактори. Важен е подходът на придобиването им, подсказващ огромното място на проучванията за достигнатото и потребностите за надграждане в методологията, признаците и достоверността на констатациите. Изисква се добра и синхронизирана организация и метод на статистическите наблюдения, което означава представяне на масови явления и съвкупности с дисперсионни оценки. Постигнатото в това отношение, включително при

използване на статистическите критерии за достоверност поражда тази убеденост у читателя, която произтича от компетентността и добросъвестността на автора на дисертационната работа, изискваща много справки, четения и обработка на огромен масив от данни и интерпретации.

Убедителността на изводите според гореказаното е добре подплатена, както и адресирането им към съответните потребители. Същественото е, че тя произтича от доказателствата на избрания метод на изследването. Проследяването от читателя на пътя на неговото приложение в изследването потвърждава, че това статистическо изучаване на теоретично добре лимитирани категории от здравно-демографско естество е от изследователско и управленско значение.

Критични бележки

Рецензентската ни оценка, че дисертационният труд е завършено по същество здравно-демографско статистическо изследване с научни изводи за методологични и приложни подобрения в полза на управлението на процеса на здравеналичието в живота на хората според нас подсказва, че критичните бележки могат да подобрят изложението, без да могат да се намесят в доброто качество на изследването. Тук направените бележки са от подобно естество и би трябвало да се имат предвид при отпечатването на труда, което непременно трябва да се направи.

— Двустранната насока на изследването подсказва, че определената цел и заглавие на труда са стеснени спрямо темата, нейното развитие и получени резултати.

— Заедно с уместното разяснение на таблиците за смъртност би трябвало да се направи такова за смисъла и приложимостта на статистическите критерии за достоверност при стохастична постановка на параметричните и непараметричните индикатори. Убедителността на резултатите губи от липсата на сведения за съответствията на теоретичните критерийни стойности с емпиричните (фактически) значения на показателите. Критичните значения на критериите не при желаната, а при теоретичната вероятност, която е многостепенна подсказват не само достоверността, а и къде трябва да се наблегне по-нататък в изследването. Въмъкването на таблица 79 в приложението за критичните значения на Z (като теоретичен критерий) не е изяснено и не отменя изискванията за критериална оценка. Това се отнася и за бележката за преценката, че достоверността за показателите по критерия t е при вероятност 0.01 без

дори да се има предвид за еднаквостта му с z при дадените условия за двустранност или не.

— Отежнява се табличния материал с подробни описания на вариацията, стандартните грешки и фактическите значения на показателите за достоверност, освен при липса на означени теоретични стойности с дадена вероятност и по размер на съвкупностите. Общо проличава неяснота при използването на дисперсионния анализ и разновидностите на статистическите критерии (tests of significance) за достоверност (значимост, надеждност), както и на съвпаденията между тях.

— Изясняването на категорията здраве и на сводния показател за здравето би следвало повече да се съобрази включително с мненията на наши специалисти – медици, демографи, социолози и т.н. за физическото, менталното и социалното здраве, много изявени и заинтересоващи през последните години.

Научни приноси

Самооценката на приносите на дисертанта неволно се свързва с тази на хората за здравето им и води до критичните бележки към отговорите на интервюираните лица, направени в изследването. Отношението на рецензента, със задължение да представи за всеки принос преценка дали е оригинален или потвърдителен и за размера на стойността се затруднява от тези определители и оценката им. Това напомня за таблица с 9 реда – приноси на подлога и няколко характеристики в сказуемото. Като се отказваме от подобен подход, въз основа на гореказаното за дисертационния труд ясно подчертаваме, че той съдържа приносни моменти. Те са отразени в справката на дисертанта за приносите. Приемаме я като потвърждаваме в нея точността на тяхното формулиране, а не на „формулираната справка“ от дисертанта. В нея на места е смесено представянето на теоретико-научните и практико-приложните приноси, поради произходът на последните от теоретичните и методологичните. Според нас приносите принадлежат на три раздела на здравно-демографските изследвания и знания: теоретични, методологични и приложни или емпирични. Разделяйки ги на два вида – приноси с методологичен и методичен характер и с практико-приложен характер авторът пропуска внасяното като принос в дефинирането на категорията човешко здраве, от синтетичното равнище на която зависи и изграждането на самите методи за измерването и съставянето на показатели, макар да спазва този логичен ред в самото изследване. Акцентирайки на недостатъците в методологията и методите на статистическото изучаване, авторът влага

идеи и не само усилия за подобряване на тяхната познавателна стойност. Тук са методологичните и методични приноси, по направления на изследването, задоволително посочени в справката. Зад това обаче стои научният ѝ принос в теоретичната област. Пролитчава проследяване на връзките на елементите на системите и третирането на категорията здраве. Към нея се отнасят признаци със социален характер и самооценка със специфичности от личностен и обществен произход. Освен теоретично този принос има и определено приложно значение защото съдържанието на категорията определя признаците, които следва да се наблюдават. Не потвърдителен, а привнасящ е приносът на автора в третирането на факторите като сложни и променливи в изявите на човешкото здраве (гл. III) по времеви и териториални разграничения.

С тази забележка не само потвърждаваме високата стойност на отбелязаните от автора приноси в научното развитие на методологията и практиката, но я завишаваме като имаме предвид значението им не само при мултидисциплинарните научно-практически и теоретични изследвания, а и за здравно-демографските политики и преодоляването на съвременните предизвикателства.

За научните трудове на докторанта

Научните публикации на дисертанта отразяват големият интерес към проблематиката, обсъждана в самата дисертация и натрупан опит в работата по статистическите наблюдения и изпълняваните проекти от компетентията на ЕС и нашите компетентни органи. Те са написани на точен и оразмерен език и с ясно виждане на проблема като разкриват не само енергичен интерес, но знания и компетентност. Тези качества на автора проличават и в представения за защита труд. Равнището на научните трудове на дисертанта напълно отговарят на националните изисквания за придобиване на научната и образователна степен „доктор“ по специалността Статистика и демография.

Самият подстъп в изследванията, решаването и приносите на дисертационния труд, който започва с коментар за недостатъците в научно-практическата работа с обръщение към националните компетентни органи и покриващите дейности и проекти на ЕС едновременно с тон на вълнуващ се и смел специалист, разкрива автор със самостоятелни преценки и възможности за решения в полза на научните дирения, политиките и грижите за човека.

Заклучение

Въз основа на положителната ни преценка за качествата на защитавания труд и наличието на приноси от голямо значение за развитието на здравно-демографските научни изследвания, дейности и политики у нас и в системата на ЕС, доказващи висок квалификационен ръст на дисертанта в статистиката и демографските знания, препоръчваме на Уважаемите членове на журито да гласуват за присъждане на дисертанта Евелин Славомирова Йорданова научната и образователна степен „доктор“ по специалността Статистика и демография.

18.12.2019 г.

София

Подпис:

проф. д.ик.н. Пенка Найденова